

Könyvek palotája

„Az átalakítás kompromisszum, és nagyobb leleményességet kíván, mint egy új épület felépítése.”

(Wheeler & Githens)

Dr. Jóború Magda, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója mondta tragikus halála előtt néhány nappal: „Most érdemes a könyvtárról írni. Most végre elkezdődött valami...” De amíg elkezdődhetett ez a „valami”, csaknem két évszázad telt el.

Az 1802-ben Széchényi Ferenc által alapított nemzeti könyvtárunk kezdettől fogva elhelyezési gondokkal küzdött. A gyűjteményt megalapozó családi könyvtár első otthona a nagycenki kastély. Innen Pestre kerültek a könyvek, majd a rövid temesvári és nagyváradai kitérő után a régi egyetem pesti épülete adott számukra otthont. Közben a könyvtár, „tudós honfiak” adakozásából, tovább gyarapodott — és tovább vándorolt. 1817-ben például a mai Múzeumkert területén lévő Batthyány-féle régi ház „hirtelenében átalakított helyiségeibe”. Az 1838-as nagy árvíz idején a Ludoviceumba és a Pest megyei levéltárba menekítették a könyveket. 1847 tavaszán a könyvtár az időközben felépült Nemzeti Múzeum épületébe — mostani helyére — költözött. Viszonylag nyugalmasabb időszak következett, de ez nem tartott sokáig. 1872-ben (!) egy országos bizottság már helyhiánnyal tett említést. A század végére nyomasztóvá vált a helyzet. „Az OSZK több mint százéves múlt után nemcsak vezető szerepét kezdte elveszíteni, de a pusztulás kétségtelen lejtőjére siklott” — írta 1927-ben dr. Nyireő István. A Múzeum akkori látogatóit tábla figyelmeztette: „Az ajtót tessék becsukni, mert az egerek bejönnek!” A *Magyar Hírlap* 1934. augusztus 26-án elszomorító állapotokról tudósított: „Évi húszezer pengőből képtelen fenntartani magát a Széchényi-könyvtár.”

A felszabadulás után már nem lehetett tovább halogatni a nemzeti könyvtár megfelelő elhelyezését. Több terv született: a Tőzsde-palota majd a pesti Vigadó is szóba került, de egyikből sem lett új otthon. A Művelődés-

ügyi Minisztérium már 1958 végén megpendítette: költözzék a könyvtár a Budavári Palotába. Egy év múlva megvolt a határozat: az Országos Széchényi Könyvtárnak az egykori királyi palota nyugati, úgynevezett krisztinavárosi (F) épületében kell otthont adni. Eleinte sokan kételkedtek: megfelel-e az épület könyvtári célokra; sokan hangoztatták: egy új épület — könyvtár! — felépítése sokkal célszerűbb volna. Vita vitát, döntés döntést követett. 1961-ben elkészült a részletes tervezési program. Aztán a terv többször módosult, hol meglódult az építkezés, hol abbamaradt, végleges határidőről így úgyszólván nem is lehetett beszélni. A legelső, 1968-as átadási határidő óta tizenöt év telt el. Éppen kellett 1890 és 1905 között Ybl Miklós és Hauszmann Alajos alkotásának, a Budavári Palotának felépítéséhez.

Költözésre várva — felemás érzésekkel

Az Állami Tervbizottság tavalyi döntése szerint az OSZK-nak 1983. december 31-ig be kell költöznie a Budavári Palota F épületébe. Az előkészületek már megkezdődtek. Óvári Sándorral, az OSZK gondterhelt igazgatójával a könyvtár feladatairól és jelenlegi helyzetéről beszélgettem.

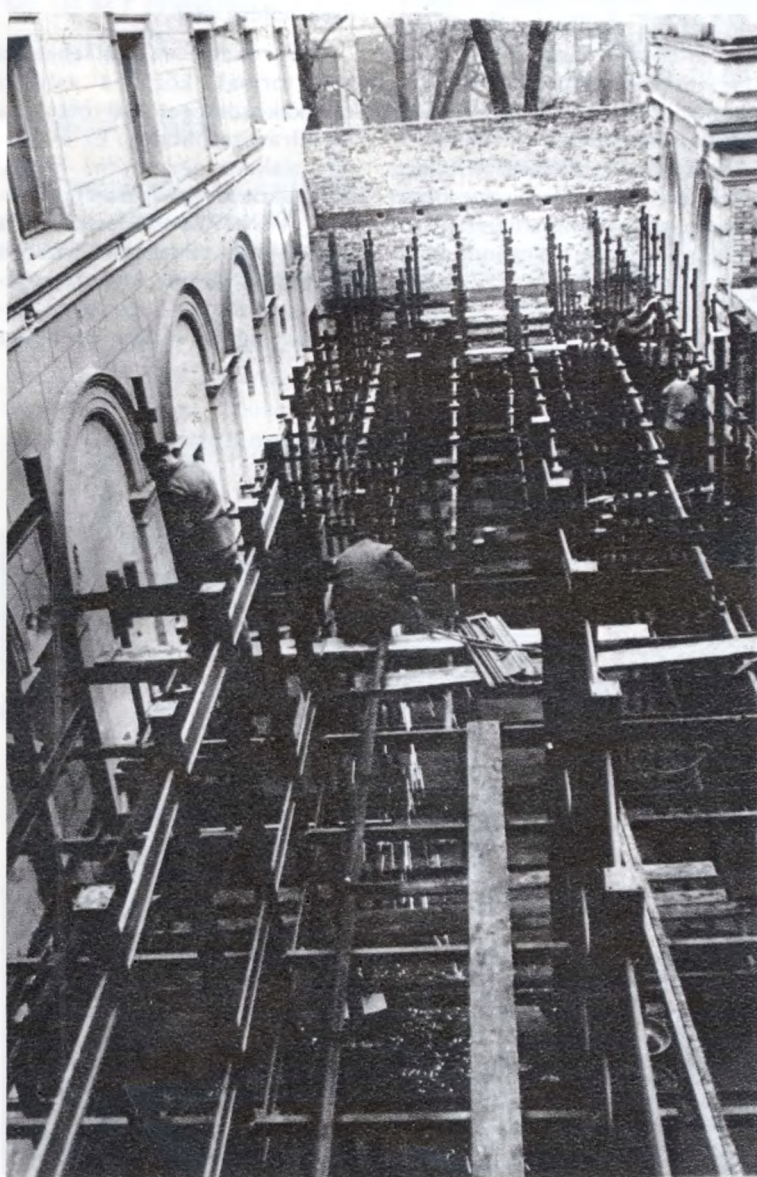
— Könyvtárunk gyűjti, feldolgozza és megőrzi a teljes magyar és magyar vonatkozású irodalmat, írott, nyomtatott vagy egyéb módon rögzített dokumentumokat. Nyilvános jellegű könyvtári feladataink mellett országos könyvtárügyi feladatokat is ellátunk. Állományunk évente körülbelül 130 ezer kiadvánnyal gazdagodik. Az elmúlt húsz év alatt rohamosan nőtték elhelyezési gondjaink, s arra kényszerültünk, hogy a múzeumi főépületen kívül keressünk raktározási lehetőségeket. Gyűjteményünk egy részét —

ládákba csomagolva — a kiscelli múzeumba, a keszthelyi Festetics-kastélyba és a főváros legkülönbözőbb pontjaira szállítottuk. A Pollack Mihály téri épületünk udvarán előbb egy háromszintes, majd hátul, a palota hajdani istállójában egy kétszintes raktárat építettünk. Rákospalotán, az egykori zsinagógában két különgyűjteményünket, a térkép- és a kisnyomtatványtárat helyeztük el. Szétszórtságunkra jellemző: pillanatnyilag tizenhét

épületben „működünk”, nem éppen ideális körülmények között.

— Valamelyest könnyített helyzetünkön, hogy 1973-ban elkészült az F épület két belső udvarában a két — egyenként tizenegyszintes — toronyraktár. 700 ezer kötetet költöztettünk ide. Azonban gondjaink sem kicsik: az olvasók által igényelt könyveket — építkezés ide vagy oda — folyamatosan hozzuk-visszük. Akadnak könyvek, melyek he-

A munkálatok kezdetén

Olvasóterem a század elején

tente kétszer is megteszik az utat a Vár és a Múzeum között. Képzelteti, hogy mennyit rongálódnak. Mivel a toronyraktárak nem zárhatók hermetikusan, vékony porréteg borítja a könyveket.

— *Hogyan változik meg a könyvtár élete a költözés után?*

— Megszűnik a széttagoltságunk. Néhány részleget leszámítva mindnyájan az új épületben kapunk helyet. A könyvtári munka meggyorsulásával emelkedni fog szolgáltatásaink színvonala is. Végre, a mostani 160 helyett 700 olvasót ültethetünk le az olvasótermekben! A szabadpolcon elhelyezett könyvek száma 4 500-ról körülbelül 60 ezerre emelkedik. 15 ezer kötetes központi segédkönyvtárunk is lesz. A hozzávetőlegesen 6 millió egységből álló gyűjteményt a 210 centiméter magas raktárhelyiségek közel 100 kilométeres polcrendszere fogadja be. A gyors és zavartalan kiszolgálás érdekében vásároltunk — egymillió dollárért — egy Telelift nevű nyugatnémet szállítóberendezést. A beprogramozható kis kocsik sínpályája behálózza az egész épületet. A Telelift ládába csomagolva várja négy év óta, hogy végre össze-

szereljék. Reméljük, működni fog...

— *Bízunk az épület jövő évi átadásában?*

— Ha az építkezés jelenlegi ütemét tartani tudják, igen.

*

Az OSZK Múzeum-kerti bejáratánál vagyunk. A kapun tábla: „AZ OSZK 1981-től, átmenetileg, új épületében való megnyitásáig kénytelen korlátozni szolgáltatásait. A könyvtár központi olvasószolgálatát csak kutatókat és diplomamunkán dolgozókat fogad...”

— *Miért kényszerültek az olvasói korlátozásra? —* kérdeztem dr. Ferenczy Endrénét, a könyvtár gyűjteményi főosztályának vezetőjét.

— Elsősorban állományvédelmi okokból. Az ide-oda szállítást megsínylik a könyvek. Dolgozóink egy részét pedig az immár elérhető közelségbe került költözködés előkészítésére kellett mozgósítanunk. Az olvasók többsége tudomásul vette a korlátozást, bár elégedetlenkedők is akadtak. Kényszerű döntésünk főleg az egyetemistákat sújtja, de hát mit tehettünk?!

— *Új épület, új helyzet. Terveznek létszámbővítést?*

— Tervezni tervezünk. Kizárólag az olvasószolgálattal és az épület működtetésével kapcsolatos feladataink végrehajtására százússzal több munkaerőre lenne szükségünk. Pillanatnyilag úgy látszik, hogy lehetetlent kívánunk, s továbbra is a meglévő 540 dolgozónkkal kell gazdálkodnunk. Hiányoznak az eredetileg elképzelt és korszerű működésünkhöz nélkülözhetetlen technikai berendezések is. Persze a nyitásig még bőven van idő. Részletes költözési tervünk szerint a műszaki átadás után még legalább tíz hónap kell az állomány felköltöztetéséhez. Ha minden jól megy, könyvtárunk 1985 elején megnyithatja kapuit.

— *Mi a véleménye új otthonukról?*

— Bevallom őszintén, kicsit felemás érzéssel megyek fel a Várba. Annak feltétlen örülök, hogy hosszú-hosszú idő után az OSZK nemsokára költözni fog. Az új épület gyönyörű, idegenforgalmi látványosság. Kiállítótermeiben bemutatathatjuk nemzeti értékeinket. Lépcsőháza szép, hatalmas boltíves termei, széles folyosói vannak. És még mindig rengeteg a holt tér. Modern, korszerű könyvtárnak nagyon nehéz berendezni. De hát eredetileg nem is ilyen célokra

épült. Véleményem szerint, rendbehozatala és könyvtárrá alakítása költségesebb, és lényegesen hosszabb időt igényel, mint egy új könyvtár felépítése. Raktárait nem bővíthetjük, a környéken sincs lehetőség új raktárak létrehozatalára. Utódaink az ezredforduló táján kénytelenek lesznek valahonnan messziről ideszállítani — újra csak távoli raktárakból — a könyveket. (A könyvtár 1958. november elején már leszögezte: „Maga a krisztinavárosi épületszárnny 50 éves távlatban előreláthatóan nem lesz elegendő, biztosítani kell tehát a közvetlen közelben egy pótépület építésének lehetőségét.”)

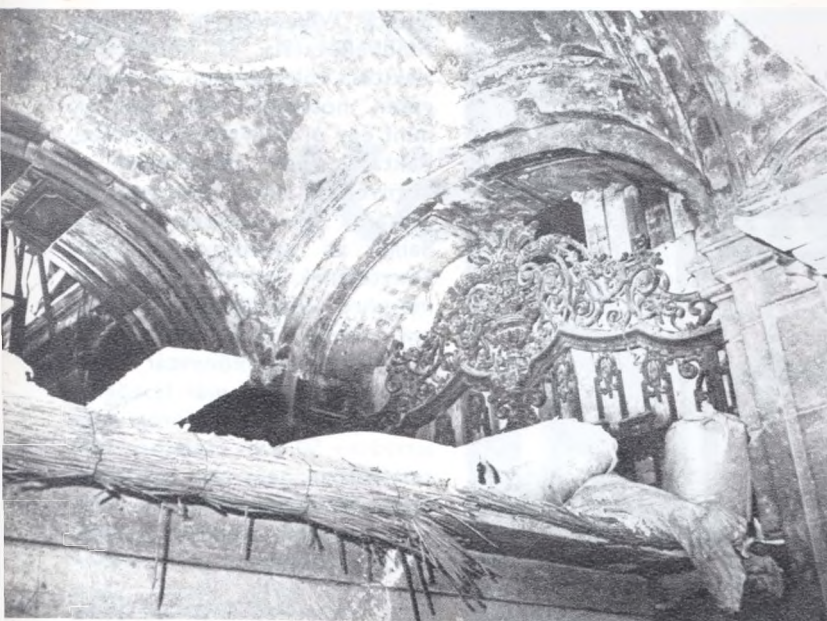
— *Miért késett ennyit az épület műszaki átadása?*

— Erre nem tudok válaszolni. Mindenesetre a tervező, a beruházó és a kivitelező vállalatok együttműködése nem volt zavartalan, érdekeik nem mindig estek egybe. A különböző korszerűsítési követelmények újabb és újabb átszervezéseket tettek szükségessé. Az ablakkereteket például eddig háromszor kellett kicserélni, mert tönkrementek, berozsdásodtak, stb. Kérdésével inkább forduljon az érintett vállalatokhoz.

Egy szegény építésvezető panasza

IV. Béla és Zsigmond idejéből való falmaradványok, a török uralom emlékét őrző épületrészek mellett vezet az út a Budavári Palota Oroszlán-udvarába. Elkerített terület, az építkezés jellegzetes nyomaival. Innen nyílik a könyvtár bejárata. Sem az őrt álló kőoroszlánok, sem más nem akadályozza meg, hogy belépjek a még kissé romos kapun, és felfedező útra induljak. Felállványozott, félig kész termeken megyek keresztül, a falakból drótok lógnak, köröskörül homok- és törmelékupacok. Messziről motorzúgást hallani. Valahol kalapálnak. Mielőtt végképp eltévednék a hatalmas épületben, Szilágyi Miklós művezető jön segítségemre.

Először az északi toronyraktárba nézünk be, ahol éjjelnappal fegyveres őr vigyáz a már itt lévő, értékes könyvekre. A fémpolcokat — biztonsági okokból — műanyagháloval takarták le. A porvédő falak és a szigetelt ajtók ellenére a könyvek egy részét vékony porréteg borítja. A padlástól a pincéig végigjárjuk az épülő könyvtárat. A felső szinteken a tágas és vilá-

A főbejárat 1981 nyarán

gos termek álmennyezetének nagy része már elkészült, javában folynak a burkolómunkák. Ahogy lefelé haladunk, úgy nő a por és a törmelék, s egyre több az elvégzendő feladat. A restaurátorműhely két termét — III. szint — ideiglenes falakkal zárták el az építkezéstől: most a villanszerelők tevékenykednek itt. Ha minden jól megy, itt még az idén megkezdődhet a Corvinák halaszthatatlan restaurálása. Az alsó emeleteken még se vakolat, se álmennyezet. A válaszfalak sem állnak. Visszatérünk az V. szintre, az óriási előcsarnokba. A márványból készült fölépcsőt egyelőre még védőzsalu borítja. „Itt minden olyan szép szürkés-fehér színben fog játszani” — mutat körbe ábrándozva kísérem. Elkészönök tőle.

Nagy Jánost, a Középületépítő Vállalat építésvezetőjét inkább a múlttól faggattam.

— Húsz évvel ezelőtt fogtunk hozzá a munkálatokhoz. A kezdeti lendület 1973-ban, a toronyraktárak átadása után megtört. A rekonstrukcióhoz elengedhetetlen a hagyományos építőmesteri szakmunka. Nemcsak vállalatunknál hiányzanak a jól képzett, gyakorlott szakmunkások, hanem az egész országban. Kezdeményezésünkre az Állami Tervbizottság 1980-ban hozzájárult ahhoz, hogy lengyel építőmunkásokat foglalkoztassunk. Igaz, a hazai munkabérek többszörösét kellett fizetnünk, de nem volt más választá-

sunk. Előzőleg, két-három alkalommal, vidéki vállalatokkal és téészekkel is próbálkoztunk, de nem nagyon kapkodnak a vállalkozók ilyen kötött áras beruházások után. Egy-két hét után továbbálltak. Viszont nagyszerűen sikerült a krakkói Budostal vállalat 80 dolgozójának bemutatkozása. Helyükre kerültek a bevakolt válaszfalak, és két év alatt behoztuk a lemaradásunkat. 1982-ben, a szakipari munkák akadozása miatt, szervezési nehézségeink támadtak. Egyszerűen nem tudunk továbblépni. Ma április 16-a van, s az idén még senki sem volt itt a csőszelől vállalatától. Nyitott hornyokat kell hagynunk, s az álmennyezet készítése is leállt.

— Mi nehezíti még az építkezést?

— A hosszú építési idő alatt sok minden korszerűtlenné vált. A tíz évvel ezelőtt beépített csőrendszer, acéltok, klímasekérény állaga sokat romlott. A fűtőtestek és a felvonók is elavultak. A Ganz-MÁVAG szállítana ugyan új lifteket, de ehhez több pénz kellene. Viszont, amíg a liftek nincsenek felszerelve, igen sok helyen nem tudjuk lerakni a padlózatot, és burkolni sem lehet. Az évek során változtak a könyvtár igényei is. A már elkészült aljzatbetonokat, bevakolt felületeket meg kellett bontanunk. Az egész épületet behálózó Telelift miatt is jelentős átalakításokat végeztünk. Még ma sem múlik el hét anélkül, hogy valami ne módosulna. A hosszú anyag-

mozgatás rendkívül megnehezíti az építkezést. Állandó gond a hatalmas mennyiségű törmelék folyamatos elszállítása. Alvállalkozóink is kapacitáshiánnyal küszködnek. A magyar márvány egyik lelőhelye, a siklósi bánya kimerült. Csak nagy harcok árán tudtuk elérni, hogy helyette görög márvánnyal folytassuk a félbemaradt munkát. Az épületben nyáron is hűvös van, dolgozóink gyakran megfáznak... De hát estig sorolhatnám a problémákat.

— A műszaki átadás végső határideje 1983. december 31.

— Be is fejezzük addigra az építkezést. De az épület átadása és „beüzemelése”, az két dolog. A hiánypótlások és a garanciális javítások még csak ezután következnek.

— Nem lett volna egyszerűbb egy új könyvtárat építeni?

— Dehogynem. Lentről felfelé építkezni mindig egyszerűbb és olcsóbb, mint egy már meglévő épületet átalakítani. De hát az F épületben is kellett lenni valaminek.

Utolsó a sorban

A szomszédban található, nemrég rendbe hozott Karmelita kolostor ma a Kommunális Beruházási Vállalat székháza. Földszinti folyosóján hosszú ládador kígyózik. A huszonöt felbontatlan faláda ugyanúgy van, ahogy 1979-ben Münchenből megérkezett. A ládákon felirat: Telelift.

Garasi Lajos, a beruházási és lebonyolítási osztály vezetője két emelettel feljebb lévő, tágas irodájában fogad.

— A Budavári Palota helyreállítása a háború után a romeltakarítással kezdődött. Az épület-együttes gazdája eleinte az Országos Műemléki Felügyelőség volt, majd néhány év múlva átkerült a Budavári Palota Beruházó Irodához. Amikor az ÉVM helyett a Kulturális Minisztérium lett a Palota beruházója, KOMBER-re változott nevünk. Hatáskörünk kibővült, de a Vár továbbra is a mi „fennhatóságunk” alá tartozik. Vállalatunk a beruházó, a lebonyolító és a karbantartó egy személyben. Hozzáláttunk a Palota egyes ré-

szeinek a helyreállításához. Először, 1967-ben a Budapesti Történeti Múzeum, majd 1974-ben a Munkásmozgalmi Múzeum készült el. Egy évvel később megnyílt a Nemzeti Galéria, s 1978-ban a Várszínház is átadtuk. Közben azért az F épületben is folyt a munka, de az az igazság, hogy a könyvtár építése évekig csak „kullogott” a többi épületé után.

— Miért éppen a nemzeti könyvtár maradt utoljára?

— Sem a pénz, sem az építési kapacitás nem volt elegendő ahhoz, hogy az egész palotát egyszerre rendbe hozzuk. A sorrendet talán az is meghatározta, hogy a Dunára néző épületeket könnyebb volt egymás után helyreállítani, mint ezt a hatalmas, a városképet kevésbé rontó krisztinavárosi szárnyat.

— Hogy haladnak a könyvtár építési munkálatai?

— Pillanatnyilag körülbelül 70 százalékos az épület műszaki készültsége. A gipsz álmennyezetek nagy része a helyén van, a fűtőtesteket felszerelték és a vezetékek 80 százalékát beépítették. Most burkolnak és némelyütt már a lambériák is fölkerültek. A Palota úti bejáratától induló három gyorsliftet talán az idén üzembe helyezhetjük. Az V. szinten, a központi előcsarnokban lévő fogadóállomás már készen van, a lentit még ki kell építeni. A VII. szinten, ahol a nagy olvasóterem vannak, novemberben szeretnénk egy kiállítás rendezni. Terveink szerint jövőre fokozatosan befejeznénk és átadnánk a könyvtárat. A nyitásra az F épület környékét — az Oroszlán-udvart, az Újvilág-kertet, a Csikós-udvart és a Török-kertet — is illene rendbe hozni. Sajnos ez nem valószínű. Az Állami Tervbizottságtól az ideiglenes és a jövő évre összesen 250 millió forintot kaptunk. Ebből kell gazdálkodnunk. Minden a kapacitáson és a szakipari munkákon múlik. Azért határidőre elkészülünk, bár nem lesz könnyű. Rettenetesen nagy ez az épület!

Európa egyik legkorszerűbb nemzeti könyvtára lesz

Kevesen ismerik jobban az F épületet Lőrinczi Editnél, a Köz-

építéstervező Vállalat belsőépítész szakmérnökénél.

— 1956-ban kerültem a KÖZTI-hez, s azóta, pár évet leszámítva, ezzel az épülettel foglalkozom. Amikor 1958 végén kormányzatunk úgy döntött, hogy a volt királyi palotát kulturális intézmények számára kell átalakítani, a kezdeti ütemezés szerint először a legmosztóább körülmények között lévő nemzeti könyvtárat akarták befejezni. Az első teljes kiviteli tervet Havassy Pál építész-tervezővel együtt készítettük el. A könyvtár külső stílusa adva volt, az épület eklektikus barokk homlokzatát meghagytuk eredeti formájában. Belső építészeti átalakítása és berendezése viszont már teljes mértékben a korszerű könyvtári igényeknek megfelelően történt. A Budavári Palota épületei közül a könyvtár tervezése okozta a legtöbb nehézséget. Az F épület, a maga 250 ezer légköbméterével az ország legnagyobb középülete. Az építkezés lelassult, s néhány „takarékosági hullám” is elérte a könyvtárat. Az átadási határidő gyakori eltolódásával minden egyes tervet újra és újra át kellett értékelnünk. Az alapterv nem változott ugyan, de két-három alka-

lommal — műszaki, könyvtár-technológiai és esztétikai okokból — szükség volt korszerűsítésre.

— A korabeli berendezések közül nem maradt meg semmi?

— A főbejárati előcsarnok és a VI. szint közötti háromkarú díslépcsőnek, az úgynevezett diplomatalépcsőnek épen maradt 17 fokát kiegészítjük és visszaállítjuk eredeti formájára. A főbejárattal szemben újból látható lesz Fadrusz János, carrarai márványból készített, két Atlasz szobra. Az építkezés idején a bejárat három gyönyörű kovácsoltvas rácszatából eltűnt az egyik, a másik kettő eredeti helyére fog kerülni.

A könyvtár belsejének ma még csak körvonalai látszanak. De egy kis fantáziával, no és az alaprajz segítségével elképzelhetjük, mit hol találunk, ha minden együtt lesz. A főbejárat az Oroszlán-udvarról nyílik. Az V. szinten lehet csupán érzékelni a hatalmas épület belső konstrukcióját. A VI. szinten külön gyűjtemények és kiállítások, a galérián hangszigetelt zenehallgató fülkék fogadják majd a látogatókat. A következő két emeleten vannak a nagy olvasótermek (derült időben természetes fény

mellett lehet olvasni). A IX. — legfelső — szint kiemelkedik az épületből: a klubot, a büfét és a klímagépházat foglalja magába. A IV. emelet a könyvtári feldolgozásé. A teher- és postaforgalom a III. szinten, a Csikós-udvar felől nyíló kapun át bonyolódik. Innen indulnak a szolgálati lépcsők és a felvonók. Egy emelettel lejjebb van a könyvtár „üzemi” szintje: nagy fotólabor, könyvkötészet, sokszorosító üzem és a Telelift saját gépháza található itt. Az első szinten gépházak, a Várhegybe beépített félemeleten pedig raktárak vannak.

Az épület fele klimatizálva van, a raktárakban optimális hőmérséklet és páratartalom biztosítható. A bútorok modernek, kényelmesek, a fémpolcok könnyen állíthatók és leszerelhetők. Véleményem szerint, az OSZK Európa egyik legkorszerűbb nemzeti könyvtára lesz.

Könyvtárakra pedig szükség van!

A riport utolsó állomása a Művelődésügyi Minisztérium. Sárdy Péter, a könyvtári osztály helyettes vezetője is bizakodik. Talán még fogadást is kötne arra, hogy jövőre át fogják adni az

OSZK új épületét. De vajon még meddig tudja tárolni rohamosan gyarapodó állományát?

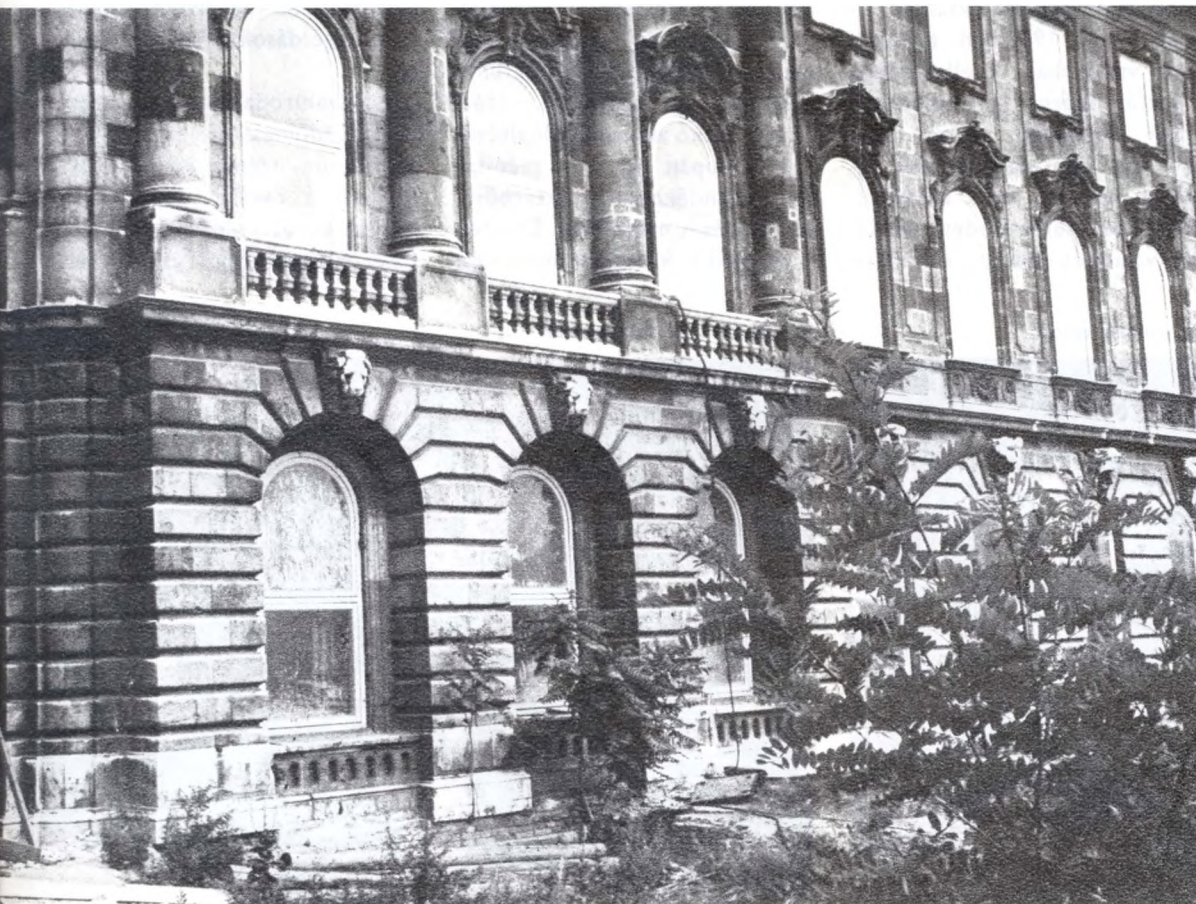
— Voltak, akik azt állították, hogy mire a könyvtár felköltözik a Várba, már ki is nőtte az épületet. Ez azért túlzás. Szerintem az ezredfordulóig nem lesz raktározási problémája. Okulva a külföldi könyvtárak tapasztalataiból, azokat a régi hírlapokat, amelyeket az olvasók úgyis csak mikrofilmen tanulmányozhatnak, fokozatosan ki lehetne telepíteni külső raktárakba. Rengeg hely felszabadulna így.

— Az OSZK építési kálváriája mennyire jellemző könyvtáraink helyzetére?

— Sajnos, általános jelenség nálunk, hogy a beruházási keretek elosztásakor a könyvtáraknak legtöbbször csak a sor vége felé jut hely. Az az érzésem, hogy amikor a hetvenes évek elején és közepén a beruházási lehetőségek a mainál lényegesen kedvezőbbek voltak, egyéb művelődési intézmények sok esetben előnyt élveztek a könyvtárakkal szemben. Mire sor került volna a könyvtárak építésére és rendbehozására, addigra elfogyott a pénz. Pedig könyvtárakra igenis szükség van. Méghozzá sok nagy, gazdag könyvtárra. Most néhány évig valószínűleg nem számíthatunk jelentősebb előrelépésre. Különösen Budapesten nem, ahol más területeken, ágazatokban is rendkívül komoly gondok vannak.

Az országban a főváros könyvtári ellátottsága a legrosszabb. Az OSZK megnyitásával sokat javul a helyzet, hiszen majdnem megkétszereződik az olvasói férőhelyek száma. Örülünk tehát, hogy nemzeti könyvtárunk sorsa végre rendeződött, de közben ne feledkezzünk el a többi súlyos, égető könyvtárproblémáról sem. Gondoljunk csak a metró építése miatt kissé „megrogyant” Egyetemi Könyvtárra vagy az Orvostudományi Egyetem kicsire méretezett könyvtárára, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár túlszűfolt központjára. Ha ezeknek az épületeknek is megoldódna a nehéz helyzete, akkor talán elérnénk az európai fővárosok átlagos szintjét. Mert most, bizony, még jócskán e szint alatt vagyunk...

Az Ybl-szárny

BUDAPEST

a FŐVÁROS FOLYÓIRATA

Lhh

82|9

költözik a Széchényi